

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2018.01.166>

УДК 331.5

JEL CLASSIFICATION: J21

І.Л. ПЕТРОВА

д-р екон. наук, проф., зав. каф.
маркетингу та поведінкової економіки
ВНЗ Університет економіки та права КРОК
03113, м. Київ, вул. Лагерна, 30–32
E-mail: petrovakrok@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ РИНКУ ПРАЦІ: ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ

Основна ідея статті полягає в обґрунтуванні процесу формування ринку інноваційної праці як окремого сегменту, визначенні та оцінці його тенденцій і перспектив подальшого розвитку. Розкрито особливі риси інноваційної праці, які дають змогу виокремлювати її суб'єктів у специфічний сегмент ринку. Дано визначення ринку інноваційної праці та особливостей його функціонування, пов'язаних із взаємодією попиту і пропозиції, встановленням ціни праці, характером конкуренції. Доведено, що тенденції розвитку ринку інноваційної праці формуються під впливом факторів попиту (інноваційна активність підприємств, динаміка інновацій, упровадження інновацій, ринкової інноваційної інфраструктури) і факторів пропозиції (розвиток науки і освіти, чисельність працівників, зайнятих у сфері інноваційної діяльності, рівень професійно-кваліфікаційної підготовки інноваційних працівників, готовності до інновацій, інноваційної зайнятості). Ринок інноваційної праці представлено як елемент загального ринкового кругообігу. Введено поняття конгруентних інноваційних ринків (ринків інтелектуальної власності, інноваційних технологій, продуктів, інноваційної праці, інноваційної освіти) і розкрито принципи їх взаємозалежності та взаємодії. На основі цього аналізу встановлено, що досліджуваному ринку на даному етапі властиві низький та одночасно незадоволений попит на інноваційну працю, невідповідність та незбалансованість попиту і пропозиції за умов кількісного зменшення пропозиції, нерівномірність розвитку ринку інноваційної праці в аспектах регіонів та видів діяльності, незбалансованість і неузгодженість конгруентних інноваційних ринків, недосконалість інституціонального забезпечення, брак адекватних стимулів до інноваційної діяльності. Показано вплив ринку інноваційної праці на конкурентоспроможність національної економіки. Зроблено висновок про необхідність переходу від інерційного до модернізаційного сценарію розвитку ринку інноваційної праці в єдності з комплексними соціально-економічними перетвореннями, визначено параметри, умови та заходи щодо його реалізації.

Ключові слова: інноваційна праця, ринок інноваційної праці, конгруентні інноваційні ринки, інноваційна активність, модернізаційний сценарій розвитку.

И.Л. Петрова

д-р экон. наук, проф., зав.каф.
маркетинга и поведенческой экономики
ВУЗ Университет экономики и права КРОК
03113, г. Киев, ул. Лагерная, 30–32
E-mail: petrovakrok@gmail.com

© ПЕТРОВА І.Л., 2018

ИННОВАЦИОННЫЙ СЕГМЕНТ РЫНКА ТРУДА: ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ И ПЕРСПЕКТИВ

Основная идея статьи состоит в обосновании процесса формирования рынка инновационного труда как отдельного сегмента, определении и оценке его тенденций и перспектив дальнейшего развития. Раскрыты особенные черты инновационного труда, позволяющие выделить его субъектов в специфический сегмент рынка. Дано определение рынка инновационного труда и особенностей его функционирования. Доказано, что тенденции развития рынка инновационного труда формируются под влиянием факторов спроса (инновационная активность предприятий, динамика инноваций, рыночной инновационной инфраструктуры) и факторов предложения (развитие науки и образования, уровень профессионально-квалификационной подготовки инновационных работников, готовность к инновациям, инновационной занятости). Введено понятие конгруентных инновационных рынков (рынки интеллектуальной собственности, инновационных технологий, продукции, инновационного труда, инновационного образования) и показаны принципы их взаимодействия. На основе анализа установлено, что рынку инновационного труда на данном этапе присущи низкий и в то же время неудовлетворенный спрос на инновационный труд, несоответствие и несбалансированность спроса и предложения на рынке инновационного труда при условии количественного уменьшения предложения, неравномерность развития рынка инновационного труда в аспектах регионов и видов деятельности, несбалансированность и несогласованность конгруентных инновационных рынков, несовершенное институциональное обеспечение, отсутствие достаточных стимулов для инноваций. Сделан вывод о необходимости перехода от инерционного к модернизационному сценарию развития рынка инновационного труда, определены параметры, условия и меры по его реализации.

Ключевые слова: инновационный труд, рынок инновационного труда, конгруентные инновационные рынки, инновационная активность, модернизационный сценарий развития.

I.L. Petrova

ScD (Economics), Prof., Head of Marketing
and Behavioral Economics Chair
University of Economics and Law KROK
03113, Ukraine, Kyiv, Lagerna St., 30-32
E-mail: petrovakrok@gmail.com

INNOVATIVE SEGMENT OF LABOUR MARKET: EVALUATION OF TRENDS AND PROSPECTS

The main idea of the article is the justification of the formation process of the market of innovative work as a separate segment, determining and evaluating its trends and prospects of further development. Particular features of the innovative work that allow uniting its subjects in a specific market segment are covered. The definition of innovative labor market and features of its functioning is given in the aspect of demand and supply interaction, labor price set, competition character. It is proven that the innovative labor market trends are emerging under the influence of factors of demand (the innovative activity of enterprises, innovation dynamic, innovation implementation, market innovation infrastructure) and factors of proposition (the development of science and education, quantity of employees in the sphere of innovative activity, the professional and qualification level of innovative employees, readiness to innovate, innovation employment). The innovative labor market is presented as a part of general market cycle. The concept of congruent innovation markets (markets of intellectual property, innovative technology, products, innovative work, innovative education) and the principles of their interaction are stated. On the basis of the analysis it is revealed that the characteristics of the market of innovative work, inherent at this stage, include the low and, at the same time, unsatisfied demand for innovative work, disparity and imbalance of supply and demand in the market of innovative work in conditions of quantitative reduction of the proposition, irregularity of the market development of innovative work in aspects of regions and activities, imbalance and lack of congruence of innovation markets, shortcomings of institutional support, lack of adequate incentives to innovation. A conclusion is made about the necessity of switching from the inertial scenario of innovative labor market development to modernization scenario in unity with complex social and economical transformation, which is defined in the aspects of the parameters, conditions and measures for its implementation.

Keywords: innovative work, innovative labor market, congruent innovative markets, innovation activity, modernization scenario.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Важливим імперативом трансформації ринку праці України є інноваційний розвиток економіки, що виявляється у формуванні специфічного сегменту в структурі ринку праці – ринку інноваційної праці. Інтегруючи інноваційні види діяльності, узгоджуючи попит на інноваційну працю з її пропозицією, цей сегмент ринку сприяє модернізації всієї системи соціально-трудових відносин. Разом з тим, в українській економіці процес становлення і функціонування ринку інноваційної праці відбувається з численними перешкодами, що позначаються на його незначній частці в структурі ринку праці, недосконалості механізму регулювання, нерозвиненості інноваційної інфраструктури, переплетінні формальних і неформальних організаційних утворень, недостатній інноваційній активності підприємств, відпливу інноваційних працівників за кордон. Гальмування розвитку ринку інноваційної праці уповільнює оновлення соціально-економічної системи загалом.

Метою статті є аналіз тенденцій формування ринку інноваційної праці в Україні та визначення перспектив його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зв'язок між розвитком ринку праці та інноваційними процесами в економіці є предметом підвищеної уваги у світовій та вітчизняній науці. Концептуальні підходи до трансформації зайнятості в умовах постіндустріального суспільства закладено в роботах Д. Белла (D. Bell) [1], М. Кастельса, М. Castells [2], Дж. Ріфкіна (J. Rifkin) [3] та ін. Поглиблення сегментації ринків праці як наслідок дії зазначених тенденцій досліджували Дж. Данлоп (J. Danlop) [4], П. Дерінжер (P. Deringer), М. Пайор (M. Piore) [5], Л. Санкова (L. Sankova) [6], Г. Стендінг (G. Standing) [7] та ін. В українській літературі проблематику інноваційної зайнятості розробляли І. Давидова (I. Davidova) [8], А. Колот (A. Kolot) [9], Е. Лібанова (E. Libanova) [10], І. Новак (I. Novak) [11], М. Семікіна (M. Semikina) зі співавт. [12] та ін. Водночас, формування ринку інноваційної праці як особливого сегменту, інакшого ніж описані у відомих сегментаційних моделях, все ще не стало фокусом спеціальних досліджень, не визначено методичні підходи до оцінки цього сегменту, проблеми, умови та перспективи його розвитку.

Новизною статті є обґрунтування ринку інноваційної праці як структурного сегменту та підходів до його оцінювання, введення у науковий обіг поняття конгруентних інноваційних ринків, виділення ознак модернізаційного сценарію розвитку ринку інноваційної праці.

Виклад основного матеріалу. Сучасний соціально-економічний розвиток країни визначений упровадженням і поширенням інновацій в економіці, інноваційною активністю підприємств, можливостями реалізації творчих здібностей працівників у сфері науки та винахідництва. Вагому частку доданої вартості в структурі валового внутрішнього продукту забезпечує творча, інноваційна праця, яка за змістом пов'язана з процесами розробки та втілення різноманітних нововведень у життя. Відомо, що в економічно розвинених країнах приріст валового внутрішнього продукту за рахунок сучасних знань, нової інформації та нових технологій становить 50–70 %.

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що інноваційний розвиток країн слугує могутнім поштовхом до змін у функціонуванні ринків праці, веде до зростання попиту на інноваційну працю і, відповідно, збільшення її пропозиції. Якщо у 1981 р. частка інтелектуальної праці у 13 країнах ОЕСР становила 53,9 %, то у 2014 р. – 80 % робочої сили [13].

Розвиток галузей, які визначають науково-технологічний прогрес, є ключовим компонентом нової моделі економічного зростання. В його основі лежить інноваційна праця, джерело створення і розповсюдження інновацій [12].

Інноваційна праця, за нашим підходом, є не просто інтелектуальною, творчою діяльністю людини. Її стрижневою рисою є спрямованість на реалізацію результатів у виробничих та соціальних процесах, комерціалізація та поширення інновацій в економіці. Це — свідомо доцільна діяльність на основі науково-технічних досягнень, спрямована на створення нових технологій, продуктів, послуг та інших нових споживчих цінностей, їх упровадження, використання, комерціалізацію у різних сферах з метою одержання корисного ефекту (економічного, соціального, екологічного та інших) та задоволення суспільних потреб. У процесі діяльності інноваційна праця є ключовим фактором не тільки технологічних нововведень, але й формування нових моделей поведінки, появи нових цінностей.

Основними сферами прикладання інноваційної праці є, по-перше, виробничі процеси, пов'язані з оновленням виробничого потенціалу суспільства; по-друге, процеси, пов'язані з доведенням товарів та послуг до споживачів; по-третє, процеси надання послуг бізнесу та державним підприємствам, організаціям і фізичним особам (населенню). За змістом інноваційна праця опосередковує всі стадії інноваційного циклу, у т. ч. фазу розробки і створення інновацій, фазу впровадження інновацій та фазу комерційного виробництва винаходів, яка передбачає інформаційно-маркетинговий супровід і підтримку нових продуктів на товарних ринках.

За умов ринкової економіки послуги інноваційної праці набувають товарної форми і стають об'єктом купівлі-продажу, а представники інноваційної праці утворюють специфічний сегмент ринку праці, що охоплює всіх осіб, зайнятих у всіх фазах інноваційного циклу, продуктом діяльності яких є інновації [14, с. 6]. Цей сегмент істотно відрізняється від тих, що представлені у відомих моделях сегментації ринку праці [4, 5, 7].

Соціально-економічну специфіку сегменту інноваційної праці, на нашу думку, розкривають, такі риси:

- новаторський характер праці, талант до розробки нових технологій та створення унікальних речей;
- вихід за межі стандартних, необхідних і достатніх компетенцій у сферу креативних та динамічних компетенцій;
- необхідність постійного оновлення знань через безперервне навчання;
- ненормованість праці та ставлення до неї, як до сфери самореалізації;
- мотивація до впровадження науково-технічної розробки, її найширшого використання, задоволення потреб ринку у новому продукті;
- переважне значення моральних стимулів та потреби у саморозвитку;
- формування нової культури соціально-трудових відносин, нових, гнучких та динамічних форм організації праці та зайнятості;
- створення нематеріальних цінностей, які становлять нематеріальні активи підприємства, його інтелектуальний капітал.

Ринок інноваційної праці, відтак, можна визначити як систему соціально-трудових відносин, що виникають з приводу залучення інноваційної праці у процеси виробництва, механізмів її координації, використання та оцінювання, а також узгодження інтересів продавців та покупців послуг інноваційної праці. На цьому ринку формується специфічний суб'єкт — інноваційний працівник, який відрізняється особливим набором компетенцій і новою моделлю трудової поведінки, яка вже не є

раціональною в класичному розумінні [6]. Послуги праці на цьому ринку є унікальними, не відтворюваними, не імітованими, тому формування ціни праці, характер і конкурентні переваги визначаються переважно неціновими факторами.

Ринковими регуляторами ринку інноваційної праці, як і у випадку інших ринків, є попит, пропозиція, ціноутворення, конкуренція. Проте формування цих явищ має істотні особливості. Попит на ринку інноваційної праці, з одного боку, уособлюють підприємства, цільовим призначенням яких є створення нових товарів та послуг на основі використання трудових послуг інноваційних працівників. З іншого боку, попит на ринку інноваційної праці виявляють працівники інноваційного типу, які претендують на відповідні робочі місця. У свою чергу, пропозиція на ринку інноваційної праці також двовекторна: з одного боку, сформована пропозицією інноваційних робочих місць, з іншого, пропозицією послуг інноваційної праці. Зрозуміло, що від балансу цих подвійних диспозицій на ринку інноваційної праці суттєво залежить його функціонування та розвиток. Однак в українській економіці попит і пропозиція на ринку інноваційної праці є незбалансованими, що підтверджується низьким попитом на інновації та інноваційних працівників, недостатнім рівнем оновлення робочих місць, незадовільною інноваційною активністю, переходом інноваційних працівників у неформальну сферу, відтоком за кордон.

Причини з одного боку низького, а з іншого – незадоволеного попиту на ринку інноваційної праці можна пояснити, виходячи з його залежності від попиту на ринку інновацій. Вирішальною особливістю функціонування ринку інноваційної праці є його взаємодія та взаємозв'язок з іншими інноваційними ринками, які, на наш погляд, є конгруентними. Конгруентність інноваційних ринків ми визначаємо як взаємообумовленість і взаємодію ринків, що опосередковують рух інновацій у національній економіці на різних послідовних етапах, а саме ринків: інтелектуальної власності, інновацій, інноваційних продуктів, інноваційної праці, освітніх послуг інноваційного спрямування. Взаємодія конгруентних інноваційних ринків відрізняється суттєвими суперечностями об'єктивного та суб'єктивного характеру:

- дисонанс, пов'язаний з реальною неможливістю узгодити пропозицію інновацій із попитом на них, які не співпадають у часі і мають значний ступінь невизначеності;
- суперечність між конкуренцією на інноваційних ринках і потребою в кооперації для скорішого поширення інновацій;
- парадокс інноватора, який полягає в одночасній відкритості й закритості інновацій. З одного боку, інновації для свого розвитку мають швидко поширюватися, іншого, їх приховують, оскільки дохід від інновацій тим більший, чим вищі бар'єри для входу на інноваційні ринки інших гравців;
- протилежність тенденцій до індивідуалізації інноваційної праці, поява нових форм самозайнятості [8] та посилення її глобального характеру;
- суперечність між об'єктивною гнучкістю ринку інноваційної праці і необхідністю стабілізації задля формування стійких конкурентних переваг і накопичення інтелектуального капіталу [15];
- асинхронність тенденцій попиту і пропозиції на ринках інновацій та інноваційної праці, що проявляються в нестачі компетентних працівників або, навпаки, низькому попиті на них з боку роботодавців, запізненням потраплянням інноваційного продукту на товарний ринок, недоходженням багатьох інноваційних ідей до стадії впровадження та комерціалізації тощо.

Ринок інноваційної праці утворюється під впливом сукупності факторів, які умовно можна згрупувати у фактори попиту і фактори пропозиції. Відповідно до цих основних факторів впливу, для характеристики тенденцій розвитку ринку інноваційної праці, на нашу думку, треба застосовувати прямі та опосередковані показники, які можуть бути згруповані за двома позиціями: ті, що визначають попит (рівень інноваційної активності підприємств, розвиток інновацій, ринкової інноваційної інфраструктури), і ті, які впливають на пропозицію на цьому ринку (розвиток науки і освіти, чисельність та рівень професійно-кваліфікаційної підготовки інноваційних працівників, готовності до інновацій, інноваційної зайнятості).

Попит на ринку інноваційної праці визначається, по-перше, рівнем інноваційної активності підприємств, які мають потребу в інноваційній праці. Протягом 26-річного періоду кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, залишалася стабільно низькою, причому понад 80 % українських підприємств взагалі не вели такої діяльності. У 2014–2016 рр. частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств становила, відповідно, 16,1, 17,3 та 18,9 %, і є недостатньою для формування попиту на ринку інноваційної праці.

Зазначимо, що з 18,4 %, підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у 2014–2016 рр. лише 11,8 % здійснювали технологічні інновації, які, власне, є вирішальними для науково-технічного розвитку. Крім того, ці підприємства переважні суми коштів витрачали на придбання інших зовнішніх знань, машин, обладнання, програмного забезпечення (запозичені інновації) і значно менше – на НДР та ринкове запровадження інновацій [16, с. 93].

За цей же період найвища частка інноваційних підприємств була на підприємствах інформації та телекомунікації (22,1 %), переробної промисловості (21,9 %), фінансової та страхової діяльності (21,7 %), у сфері архітектури та інжинірингу (20,1 %). Лідерами за рівнем інноваційної активності були підприємства Рівненської, Харківської областей та м. Київ.

Рис. 1. Упровадження інновацій на промислових підприємствах

Джерело: розраховано автором за даними: www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

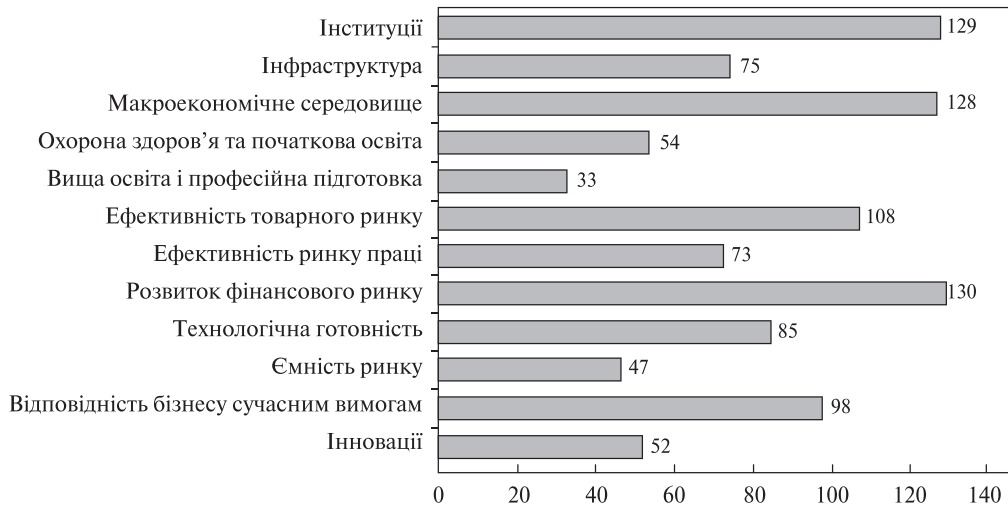

Рис. 2. Рейтинг України за 12 складовими Глобального індексу конкурентоспроможності у 2016–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [17].

Вагомішу оцінку інноваційної активності підприємств дають показники реалізації інновацій, що чинять вплив не тільки на формування ринку інноваційної праці, але й на розвиток інших ринків, зокрема продуктових, які, у свою чергу, також стимулюють попит на інноваційну працю. Структуру реалізованих інновацій подано на рис. 1.

Упровадження нових технологічних процесів веде до змін у структурі зайнятості в інноваційному сегменті, а далі поширюється на інші сектори економіки, тому впровадження інновацій на промислових підприємствах є ще одним потужним фактором утворення попиту на ринку інноваційної праці.

Зв'язок між ринком праці та інноваційним розвитком простежується і в аспекті порівняння їхньої ролі у формуванні Глобального індексу конкурентоспроможності. Як видно з рис. 2, за складовою «інновації» Україна посідає 52-ге місце, тоді як за «ефективністю ринку праці» – 73-тє (обстежено 138 країн).

Можна припустити, що ринок праці не відповідає вимогам інноваційного розвитку, і головними причинами цього видаються незбалансованість освітньої та професійно-кваліфікаційної підготовки з новими потребами ринку праці та помітне погіршення якісно-кількісної структури працівників, зайнятих у сфері інноваційної діяльності на фоні загального скорочення їх чисельності.

Ємність ринку інноваційної праці в Україні є недостатньою для поширення інноваційних процесів в економіці, що потребують відповідного кадрового забезпечення. Частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила у 2016 р. лише 0,60 %, у тому числі дослідників – 0,39 %. Для порівняння зазначимо, що в європейських країнах ця частка становила, відповідно, у Данії – 3,07 і 2,09 %, Фінляндії 2,95 і 2,12 %, Норвегії 2,73 і 1,90 %, Нідерландах 2,18 і 1,29 %, Словенії 2,12 і 1,23 %; нижчими були показники у Румунії 0,48 і 0,31 %, Кіпрі 0,69 і 0,50 %, Туреччині 0,76 і 0,65 % та Болгарії 0,77 і 0,54 % [18].

Таблиця 1. Динаміка чисельності працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб

Працівники	2013	2014	2015	2016	Зростання (+) / зменшення (-) в 2016 р. до 2013 р., %	Зростання (+) / зменшення (-) в 2016 р. до 2014 р., %	Зростання (+) / зменшення (-) в 2016 р. до 2015 р., %
Усього	155386	136123	122504	97912	-37,0	-28,1	-20,1
дослідники	115806	101440	90249	63694	-45,0	-37,2	-29,4
техніки	14209	12299	11178	10000	-29,6	-18,7	-10,5
допоміжний персонал	25371	22384	21077	24218	-4,5	8,2	14,9
У тому числі мають науковий ступінь							
доктора наук	11155	9983	9571	7091	-36,4	-29,0	-25,9
доктора філософії (канд. наук)	41196	37082	32849	20208	-50,9	-45,5	-38,5

Джерело: розраховано автором за даними: www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html. Дані за 2013–2015 рр. ураховують постійних та тимчасових працівників (сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, включаючи науково-педагогічних працівників), дані за 2016 р. наведені без урахування науково-педагогічних працівників.

Аналіз статистичних даних показує, що в Україні загальна чисельність працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, знижується. За період 2010–2016 рр., це скорочення становило 46,3 %, у тому числі кількість дослідників зменшилася на 52,4 % (табл. 1). Зазначимо, що майже половина дослідників – це люди після 50-ти років.

Зменшення чисельності працівників, зайнятих науковими дослідженнями та розробками, супроводжується низькою якістю самої інноваційної діяльності. З одного боку, більшість інновацій, використовуваних в економіці України, як зазначено вище, є запозиченими. З іншого, власні НДР зосереджуються у низько- та середньотехнологічних секторах виробництва. Так, у 2015 р. лише 10,7 % з 17,3 % інноваційно активних підприємств здійснювали високотехнологічне виробництво, тоді як понад 60 % із них належали до низько- і середньо низького технологічного виробництва [16, с. 95].

Вищу інноваційну активність виявляють підприємства з більшою чисельністю зайнятих. Зокрема, 40 % підприємств з кількістю працюючих понад 250 осіб є інноваційно активними, тоді як серед невеликих підприємств із кількістю працюючих менше 49 осіб таких було біля 15 % [18].

Закономірним є також те, що впровадження інновацій, зокрема технологічних, які передусім визначають інноваційний розвиток, більшою мірою здійснюється на підприємствах з вищою чисельністю зайнятих. На підприємствах та в організаціях, які здійснювали НДР, кількість виконавців таких робіт на кінець 2016 р. становила 97,9 тис осіб (з урахуванням сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру), з яких 65,1 % – дослідники, 10,2 – техніки, 24,7 – допоміжний персонал.

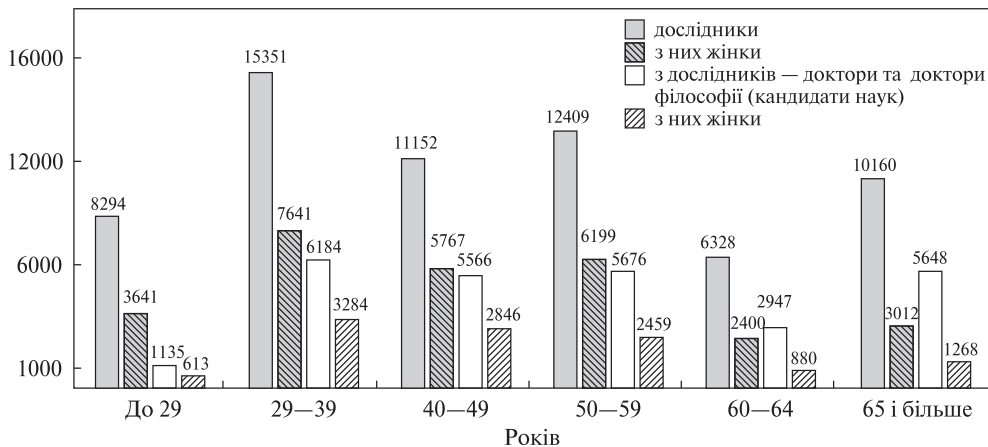

Рис. 3. Розподіл кількості дослідників за статтю, віком та вченим ступенем, осіб

Джерело: побудовано за [18].

У структурі дослідників найчисельнішою ланкою є підсегмент віком 30–39 років, понад 40 % якого становлять доктори та доктори філософії (рис. 3). За статтю в кожній віковій групі переважають чоловіки, за винятком осіб 40–49 років, серед яких жінки складають більше половини.

Застарілість технологічного базису української економіки, низька інноваційна активність на макро- і мікрорівнях, зменшувана частка працівників, що виконують наукові дослідження та розробки, відбиваються на консервативній структурі зайнятості. За даними Статистичної служби ЄС (*Eurostat*), для 28 країн-членів, у 2014 р. зайнятість в аграрному секторі становила 5 %, промислового – 21,9, сервісному – 73,1 %. Натомість в Україні, у 2015 р. відповідна пропорція мала такий вигляд: 19,1, 15,1 і 65,8 %. При цьому важливе значення має якісна структура сфери послуг (третинний сектор). Більшість її працівників зайнято в оптовій і роздрібній торгівлі. Цей вид економічної діяльності разом із сільським господарством забезпечував 38,8 % усієї зайнятості в країні, тоді як частка зайнятих в інноваційних видах економічної діяльності (освіта, професійна наукова та технічна діяльність, інформація й телекомунікації) становила лише 13,3 %. Отже, структура зайнятості в Україні є неякісною, з низьким вмістом її інноваційних видів і домінуванням видів праці, характерних для застарілих технологічних укладів. Як справедливо зазначає І. Новак, переважна частина зайнятого населення все ще здобуває звичний обсяг матеріальних благ за рахунок рутинної праці, що здешевлюється під впливом науково-технічного і технологічного прогресу [11]. Сфера послуг є нерозвиненою, в її структурі превалюють фінансово-посередницькі та торгові, тоді як сектор інноваційних послуг (інноваційна інфраструктура) перебуває на початкових етапах формування.

На наш погляд, є сумнівною позиція багатьох експертів щодо необхідності важливого розвитку сільського господарства з асоційованими з ним виробництвами, оскільки така орієнтація економіки не спроможна забезпечити національної конкурентоспроможності. Остання можлива лише за умови інноваційного спрямування суспільного виробництва.

Треба зазначити, що у світовій літературі виділяються четвертинна та п'ятинна зайнятість, які виникають за рахунок виокремлення з третинного сектору, найбільшого за чисельністю зайнятих, ще двох секторів, що охоплюють зайнятість у сфері

послуг для бізнесу та зайнятість у сфері послуг для населення відповідно. Обидва типи зайнятості базуються на застосуванні інформаційно-комп'ютерних технологій.

Якісною характеристикою ринку інноваційної праці з боку пропозиції є професійно-кваліфікаційний рівень зайнятих. Показники стану освіти включено до індикаторів інноваційності економіки. За міжнародними даними, Україна увійшла в топ-50 країн за якістю освіти. Проте, попри усі здобутки освіти, вона ще не відповідає завданням формування працівника інноваційного типу.

Також показником інноваційної активності є ступінь готовності до інновацій, який, за даними Світового економічного форуму, посідає: за технологічною готовністю – 86 місце, за здатністю до інновацій – 52.

Про низьку готовність до інновацій свідчать результати обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014–2016 рр. (табл. 2).

Результати обстеження свідчать, що найвпливовішими чинниками недостатньої інноваційної активності є низький попит на інновації, на який, разом із невизначеним попитом на інноваційні ідеї, вказали 13 % не інноваційних підприємств. Ще 9,7 % таких підприємств відзначили відсутність ідей або можливостей для інновацій. Підкреслимо, що саме чинник попиту на інновації є ключовим у створенні попиту на інноваційну працю.

Таблиця 2. Розподіл неінноваційних підприємств за причинами, що перешкоджали здійсненню інновацій протягом 2014–2016 рр., %

Причини, що перешкоджали здійсненню інновацій	Кількість неінноваційних підприємств, %
Немає вагомих причин здійснювати інновації	83,0
У тому числі	
низький попит на інновації на ринку	10,2
через попередні інновації	8,7
через дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку	5,9
відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій	9,3
Можливу впровадженню інновацій перешкоджають вагомні чинники	17,0
У тому числі	
відсутність коштів у межах підприємства	9,7
відсутність кредитів або приватного капіталу	5,0
зависокі витрати на інновації	9,0
відсутність кваліфікованих працівників	2,0
відсутність партнерів по співпраці	1,4
труднощі у отриманні державної допомоги для інновацій	6,5
невизначений попит на інноваційні ідеї	2,8
занадто велика конкуренція на ринку	5,3
законодавчі / нормативні акти, що створили додаткове навантаження	5,8

Джерело: [19].

Сукупна дія попиту та пропозиції на інноваційних ринках (інтелектуальної власності, інноваційних технологій, інноваційної праці, інноваційних продуктів) визначає місце країни у світі за ступенем інноваційності. За міжнародними порівняннями Україну відносять до країн «інноваторів, що формуються», які значно відстають від інноваційних лідерів. Приналежність України до групи країн-інноваторів, що формуються, обумовлена неефективним використанням наявного людського потенціалу, неузгодженням конгруентних інноваційних ринків, низькою якістю дослідницької інфраструктури, нерозвиненістю сталих взаємозв'язків між елементами національної інноваційної системи в цілому та слабкою інтегрованістю в міжнародну науково-технічну та інноваційну кооперацію.

Отже, порівняльний аналіз факторів попиту (інноваційна активність підприємств) й пропозиції (інноваційна зайнятість, підготовка інноваційних працівників, ступінь готовності до інновацій) на ринку інноваційної праці з урахуванням взаємодії конгруентних ринків дає змогу зробити висновок про такі основні тенденції формування ринку інноваційної праці в Україні:

- низький та одночасно незадоволений попит на інноваційну працю;
- невідповідність та незбалансованість попиту і пропозиції на ринку інноваційної праці за умов кількісного зменшення пропозиції;
- нерівномірність розвитку ринку інноваційної праці на регіональному рівні та в аспекті видів економічної діяльності;
- недосконалість інституціонального забезпечення функціонування ринку інноваційної праці, переплетіння формальних і неформальних способів включення інноваційної діяльності у суспільне виробництво;
- незбалансованість і неузгодженість конгруентних інноваційних ринків;
- брак адекватних стимулів до інноваційної діяльності, еміграція інноваційних працівників, відсутність стратегічного підходу до інноваційної зайнятості.

Як наслідок, країна несе величезні втрати через недовикористання неосяжного потенціалу інноваційної праці та недосконалість механізмів її регулювання. Потрібні комплексні заходи з модернізації всього контексту інноваційного розвитку України. Формування ринку інноваційної праці жодним чином не може розглядатися як автономна проблема, враховуючи принаймні його похідний характер від інших взаємопов'язаних ринків. Навпаки, підходи до його подальшого розвитку лежать у руслі загальної модернізації української економіки. Нині можна окреслити параметри необхідних перетворень у процесі становлення ринку інноваційної праці.

На основі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду економічної модернізації та проведеного дослідження* нами висловлена пропозиція щодо переходу від інерційного до модернізаційного сценарію розвитку інноваційного ринку праці. Його параметрами можуть бути такі:

- створення нових робочих місць, часткова або повна модернізація потрібних наявних робочих місць, рішуча ліквідація безнадійно застарілих робочих місць (у відсотковому відношенні 25 : 55 : 20);
- підвищення частки інноваційних підприємств, що впроваджують інновації, до 25 % їх загальної кількості;
- охоплення різними формами підвищення кваліфікації, у т. ч. університети третього віку, набуття другої професії, перепідготовки не менше 40 % економічно активного населення;

* НДР «Імперативи розвитку ринку праці України» виконана відділом соціально-економічних проблем праці Інституту економіки та прогнозування НАН України у 2015–2017 рр.

- підвищення частки інноваційної продукції до 10–20 % ВВП і 15–25 % експорту;
- зміна структури зайнятості інноваційного типу: не менше 2/3 зайнятих у третинному секторі; більше 25 % працівників з третинною освітою, кількість років освіти – не менше 14; 35–40 % керівників і фахівців вищого рівня кваліфікації в професійно-кваліфікаційній структурі, не менше п'яти дослідників на 1000 зайнятих; зайнятість у первинному секторі – 10 %, вторинному – 20, в третинному – 70; зростання зайнятості четвертинного (інформаційні технології, дослідження, торгівля, страхування, операції з нерухомістю, фінансові послуги) та п'ятинного секторів (охорона здоров'я, освіта, відпочинок, державне управління) та переважання зайнятості в інноваційних видах діяльності.

Умовами реалізації модернізаційного сценарію розвитку ринку інноваційної праці є такі:

1) удосконалення правового поля, орієнтованого на сприяння розвитку економіки та зайнятості в інноваційному напрямі; інституційне оформлення «нових практик» гнучкої зайнятості, інституалізація соціально-трудова відносин у сегменті інноваційної праці;

2) стимулювання попиту на інновації та на інноваційну працю в економіці, збільшення фінансування науки і спрямування коштів на цілі реалізації наукових досягнень;

3) упровадження маркетингового підходу до дослідження та управління новими формами зайнятості (сегментування за демографічними, освітніми, регіональними, професійними характеристиками, умовами праці та оплати);

4) всебічна підтримка інноваційної зайнятості, створення умов гідної праці в інноваційних сегментах ринку [9];

5) підвищення якості освіти, освіти впродовж життя, розробка інноваційних освітніх програм, спрямованих на формування випереджувальних динамічних компетенцій та розвиток креативного потенціалу населення;

6) забезпечення ефективної взаємодії конгруентних інноваційних ринків на основі побудови ефективних науково-виробничих-продуктових ланцюжків;

7) пошук обороту робочих місць в економіці за рахунок уведення в дію інноваційних робочих місць із високим мультиплікативним ефектом;

8) сприяння професійній мобільності у сфері ринку інноваційної праці шляхом розвитку систем перепідготовки та забезпечення комунікацій;

9) оновлення системи соціального захисту у сфері ринку інноваційної праці, у т. ч. захист гнучких її форм;

10) удосконалення інфраструктури ринку інноваційної праці, розвиток приватно-державного партнерства в інноваційній сфері.

Пакет першочергових заходів щодо удосконалення механізму регулювання ринку інноваційної праці має включати: чітке визначення стратегічних пріоритетів держави у сфері інноваційної політики та інноваційної зайнятості; системне оцінювання ефективності розробки і впровадження інновацій з відповідним стимулюванням інноваційних працівників; збільшення державних інвестицій у інноваційні сфери діяльності; підтримка інноваційних підприємств (пільгове оподаткування, доступні кредити, організаційна допомога у проходженні інноваційного циклу); розвиток неформальних інститутів регулювання ринку інноваційної праці, нових форм самозайнятості; сприяння співробітництву освітніх закладів з науковими установами та підприємствами реального сектору економіки.

Висновки. Формування ринку інноваційної праці є новою ознакою трансформаційних процесів в економіці України. Тенденції його розвитку свідчать про значні суперечності, серед яких низький та одночасно незадоволений попит на інноваційну працю; незбалансованість попиту і пропозиції інноваційної праці за умов кількісного зменшення пропозиції; нерівномірність розвитку ринку інноваційної праці на регіональному рівні та в аспекті видів економічної діяльності; недосконалість інституціонального забезпечення, переплетіння формальної і неформальної зайнятості; незбалансованість і неузгодженість конгруентних інноваційних ринків; брак стимулів до інноваційної діяльності, еміграція інноваційних працівників, відсутність стратегічного підходу до інноваційної зайнятості.

Подолання цих суперечностей вимагає переходу від інерційного до модернізаційного сценарію розвитку економічної системи, органічним компонентом якої є ринок інноваційної праці. Визначеними параметрами його модернізації є створення нових робочих місць, часткова або повна модернізація потрібних наявних робочих місць, рішуча ліквідація безнадійно застарілих робочих місць (у пропорції 25 : 55 : 20), підвищення частки підприємств, що впроваджують інновації, до 25 % їх загальної кількості, охоплення різними формами підвищення кваліфікації не менше 40 % економічно активного населення, підвищення частки інноваційної продукції до 10–20 % ВВП і 15–25 % експорту, зміна структури зайнятості у напрямі підвищення частки її інноваційних типів.

Умовами реалізації модернізаційного сценарію розвитку ринку інноваційної праці визначено: встановлення стратегічних пріоритетів держави у сфері інноваційної політики та інноваційної зайнятості; інституційне оформлення «нових практик» гнучкої зайнятості, інституалізація соціально-трудових відносин у сегменті інноваційної праці; стимулювання попиту на інновації та інноваційну працю в економіці, впровадження маркетингового підходу до дослідження та управління новими формами зайнятості, всебічна підтримка інноваційної зайнятості, створення умов гідної праці в інноваційних сегментах ринку, підвищення якості освіти, забезпечення ефективної взаємодії конгруентних інноваційних ринків на основі побудови ефективних науково-виробничих-продуктових ланцюжків, поживлення обороту робочих місць в економіці за рахунок уведення в дію інноваційних робочих місць із високим мультиплікативним ефектом, сприяння професійній мобільності у сфері ринку інноваційної праці, оновлення системи соціального захисту у сфері ринку інноваційної праці, удосконалення інфраструктури ринку інноваційної праці, розвиток приватно-державного партнерства в інноваційній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bell D.* The coming of post-industrial society // *Business and society review. Innovation*, – 2011. – р. 5–23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.os3.nl/_media/2011-2012/daniel_bell_the_coming_of_post-industrial_society.pdf (дата звернення: 22.03.2018).
2. *Castells M.* The Rise of the Network Society, 2nd Edition, with a New Preface. – Oxford : Wiley–Blackwell. 2009 – 656 p.
3. *Rifkin J.* The Third Industrial Revolution. – New York Times bestselling book. – 2011. – 291 p.
4. *Dunlop J. T.* Labor markets and wage determination: Then and now // *How labor markets work*. – Lexington Books, 1988. – P. 47–87.
5. *Doeringer P., Piore M.* Internal Labor Markets and Manpower Analysis. – Lexington, Mass. 1972. – 212 p.
6. *Санкова Л.В.* Занятость инновационного типа: пространство поиска национальной модели [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/.../zanyatost-innovatsionnogo-tipa-prostranstvo-poiska-natsion> (дата звернення: 01.03.2018).

7. *Standing G.* The precariat: the new dangerous class. – London : Bloomsbury Academic, 2011. – 198 p.
8. *Давидова І.О.* Інноваційна зайнятість в аспекті її сутнісних характеристик // Ефективна економіка. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4041> (дата звернення: 01.03.2018).
9. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення: монографія / за наук. ред. А.М. Колога. – Київ : КНЕУ, 2017. – 500 с.
10. *Лібанова Е.М.* Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загрози та викликів ХХІ століття // Ринок праці та зайнятість населення. – 2012. – № 2. – С. 41–45.
11. Стратегія зайнятості для України: якими мають бути орієнтири // Дзеркало тижня. – 2017. – 20 листопада.
12. Інноваційна праця: діагностика проблем, важелі активізації: монографія / М.В. Семикіна, С.Р. Пасека, Л.А. Коваль, Л.Д. Збаржевецька / за наук. ред. М.В. Семикіної. – Черкаси : МАКЛАУТ, 2012. – 321 с.
13. OECD Services Trade Restrictiveness Index: Policy Brief. / OECD 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/mcm/MCM-2014-STRI-Policy-Brief.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).
14. *Петрова І.Л.* Ринок інноваційної праці: тенденції формування в Україні // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С.3–7.
15. Flexibility and competitiveness: labour market flexibility, innovation and organisational performance (FLEX-COM) Final report PSE project / Research DG European Commission Issued in September 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cordis.europa.eu/documents/.../90882401EN6.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).
16. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік: аналітична довідка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno.../2-3-ad-kmu-2015.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).
17. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1> (дата звернення: 01.03.2018).
18. Здійснення наукових досліджень і розробок в Україні: доповідь Архів, 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2018).
19. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014–2016 років (за міжнародною методологією): доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2018).

REFERENCES

1. Bell, D. (2011). The coming of post-industrial society. *Business and society review. Innovation*, 5–23 os3.nl. Retrieved from https://www.os3.nl/_media/2011-2012/daniel_bell_the_coming_of_post-industrial_society.pdf
2. Castells, M. (2009). *The Rise of the Network Society*. 2nd Edition, with a New Preface. Wiley Oxford: Wiley-Blackwell.
3. Rifkin, J. (2011). *The Third Industrial Revolution*. New York: Times bestselling book.
4. Dunlop, J.T. (1988). Labor markets and wage determination: Then and now. *How labor markets work*. Lexington Books.
5. Doeringer, P. & Piore, M. (1972). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*: Lexington: Mass.
6. Sankova, L.V. (n.d.). Zanyatost innovatsionnogo tipa: prostranstvo poiska natsionalnoi modeli [Employment of an innovative type: the search space of a national model]. *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/.../zanyatost-innovatsionnogo-tipa-prostranstvo-poiska-natsion> [in Ukrainian].
7. Standing, G. (2011). *The precariat: the new dangerous class*. London: Bloomsbury Academic.
8. Davydova, I.O. (2015). Innovatsiina zainiatist v aspekti yii sutnisny khkharakterystyk [Innovative employment: aspectsofitsessentialcharacteristics]. *Efektivna ekonomika - Effective economy*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4041> [in Ukrainian].

9. Kolot, A.M. (Eds). (2017). *Hidna pratsia: imperatyvy, ukrainski realii, mekhanizmy zabezpechennia* [*Decent work: imperatives, Ukrainian realities, mechanisms of provision*]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
10. Libanova, E.M. (2012). Problemy rozvytku rynku pratsi v konteksti sotsialnoi polityky Ukrainy, zahroz ta vyklykiv XXI stolittia [Problems of Labor Market Development in the Context of Ukraine's Social Policy, Threats and Challenges of the 21st Century]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia - Labor market and employment of the population*, 2, 41-45 [in Ukrainian].
11. Novak, I. (2017). Stratehiia zainiatosti dlia Ukrainy: yakymy maiut buty oryentiry? [Employment strategy for Ukraine: what should the benchmarks be?]. *Dzerkalo tyzhnia - Mirror of the week* [in Ukrainian].
12. Semikina, M.V., Paseka, S.R., Koval', L.A. & Zbarzhevets'ka, L.D. (2012). *Innovatsiina pratsia: diahnostyka problem, vazheli aktyvizatsii* [*Innovative work: diagnostics of problems, levers of activation*]. M.V.Semikina (Ed.). Cherkasi : MAKLAUT.
13. OECD Services Trade Restrictiveness Index: Policy Brief. OECD 2014. Retrieved from <http://www.oecd.org/mcm/MCM-2014-STRI-Policy-Brief.pdf>
14. Petrova, I.L. (2013). Rynok innovatsiinoi pratsi: tendentsii formuvannia v Ukraini [Innovation Labor Market: Trends in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor*, 5, 3-7 [in Ukrainian].
15. Flexibility and competitiveness: labour market flexibility, innovation and organisational performance (FLEX-COM) Final report PSE project. Research DG European Commission Issued in September 2005 (2005). Retrieved from <http://www.cordis.europa.eu/documents/.../90882401EN6.pdf>
16. Analitychna dovidka «Stan rozvytku nauky i tekhniki, rezultaty naukovoï, naukovo-tekhnichnoï, innovatsiinoï diialnosti, transferu tekhnolohii za 2015 rik» [Analytical reference «The state of science and technology development, the results of scientific, scientific and technical, innovation, technology transfer for 2015»] (2016). *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno.../2-3-ad-kmu-2015.pdf> [in Ukrainian].
17. Pozytisia Ukrainy v reytynhu krain svitu zaindexom globalnoi konkurentospromozhnosti 2016-2017 [The position of Ukraine in the world ranking according to the Global Competitiveness Index 2016-2017]. (2016). *edclub.com.ua*. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytynhu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti> [in Ukrainian].
18. Zdiisnennia naukovykh doslidzhen i rozrobok v Ukraini [Realization of scientific researches and developments in Ukraine] (2016-2017). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
19. Obstezhennia innovatsiinoï diialnosti v ekonomitsi Ukrainy za period 2014-2016 rokiv (za mizhnarodnoiu metodolohiieiu) [Survey of innovation activity in the Ukrainian economy for the period of 2014-2016 (according to the international methodology)] (2017). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 05.03.2018.